

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՃԵՄԱՐԱՆ

(ՔԱՂԱՌԱՄՔ)

ՀԻՆ ԴԵՄՔԵՐ

ՍՄՐԱՏ ԳՈՒՆԴՍԱՊԼ

(Նախամարտիկ աշխարհաբարի դատին)

Պիտի փափագէի որ ամէն հայ տան մէջ գտնուէին պատի օրացոյցներ , որոնց իւրաքանչիւր էջին վրայ ազգին անցեալէն յիշատակներ նշանակուած ըլլային : Այն ատեն ամենէն սկիզբը , 1906 թուականին տակ , գրուած պիտի ըլլար՝ Եօթնհարցոյ դատարան Սմրատ Գունդսապլի¹ :

Ազնուապաշտօն բանաստեղծն Նարեկացի , վերջը հասած իր զգացումներուն , իր տաղանդին և իր գրքին՝ կը գրէ թէ « Եւ թէպէտ վախճան ընկալայց իբր զմահացու՝ այլ յարակայութեամբ բանի այսպիսոյն ըրի գրեցայց կենդանի² » : Եւ իրաւցնէ զգալի կենդանութիւն մ'ունի դեռ եկեղեցիին , մատենագրութեան և ժողովրդեան սրտին մէջ : Ոչ նուազ իրաւունք պիտի ունենար Սմրատ ալ՝ անմահութիւն մը յուսալու , քանի որ ինք ալ ունի Սոփիերներ , և աւելի՛ յաղթութիւններ ա : Ազնուական աւրիւնուն ու նկարագրով , անկարտուելիօրէն սուրի մարզ , նախածնունդէն գրչի մարզ , բոլոր պատճառներն ունի մեր յարգանքներն ստիպելու : Եթէ կիլիկեան հարստու-

թիւնը իր գոյութիւնը մինչեւ մեր օրերն երկարածգէր , մեծ քաղաքի մը մէջ Սմրատ պիտի ունենար իր հրապարակն ու իր ձիաւոր արձանը . բարի և քաջ հայ մ'աւելի՛ իր շուրջը խոնոզ բազմութեան մէջ . այն ատեն մեզի ուրիշ բան չէր մնար , բայց եթէ տարուէ տարի նորոգել իր պսակնեւրը : Բայց քանի որ դէպքերն ուզեցին որ մենք հրապարակ՝ միայն գրականութեան մէջ ունենանք , ուր կրնանք տէրութիւն մըն ալ կանգնել՝ ուսումնապէս , պէտք չէ որ՝ գէթ դարադարձերուն՝ քանի մը ծաղիկ նետենք հոն՝ ամէն անոնց յիշատակին , որոնք հայ ընկերութեան համար մտածեցին , գործեցին ու հող մտան , իրենց սրտառուչ յիշատակարաններուն մէջ իբր վարձատրութիւն՝ ուրիշ բան չ'ինդրելով միշտ՝ բայց եթէ հոգոյց մը , ոչորմի մը : Սակայն ամենէն նուազ կողմն եմ պահանջելու՝ որ ամէն անունը մեզի հասածներուն դարադարձ կատարենք : Վերջապէս մեռեալներն ալ պէտք է մենին՝ իրենց պատուանդանը թողլու համար անոնց , որոնք արդի հայ ընկերութեան նախահայրերն եղան : Հիւները այնչափ միայն բարախել պէտք է տան մեր սրտին , որչափ որ իրենց դաւրեռու հեռադուրութիւնէն եկած ձայնը՝ կըրնայ հոն արձագանգներ արթնցնել : Ասկէ զատ՝ պէտք է խնամքով պահենք , դիտենք ,

1. Սմրատ իրեն համար կը գրէ « Ի Թուին ՌԵԼ (+ 551 = 1208) ծնաւ Սմրատ Գունդսապլի թարգմանող պատմութեան » (Տարեգրք , էջ 116 , հրատ. Կ. Վ. Շահապարեանց) . որով իր եօթնհարցոյ դարադարձը պիտի լրանար երկու տարի վերջ , 1908ին . բայց Աւելան հանգամանքներն ի նկատի առնելով ցուցեր

է (Անիոյ Անուորդայ , VIII) թէ Սմրատ պէտք է ծնած ըլլայ 1206ին . և ՌԵԼ թուականը , կը սրբագրէ ՌԵԼ : Զեռագիրներուն մէջ գերաւ կընան այս երկու տառերը իրարու հետ շփոթել :

2. Նարեկ . Բան 2Ը , էջ 547 , ապ . Վենետիկ , 1893 :

ցուցնենք զանոնք . . . բայց թանգարանի մը մէջ:

Թուահայր որոշած են մեծահանդէս տօնել Արովեանի ծննդեան հարիւրամեակը: Անտիգի պիտի ըլլար սպասել որ Սմբատն ալ նոյն խանդավառութիւնը բոլրն կեցնէ ժողովրդեան մէջ՝ ինչ որ պիտի ընէ վերջէջ Հայաստանի հեղինակը: Արովեան արդի հայ ընկերութեան նախահայրերէն մէկն է. զինք հարկ չկայ դիտել և ցուցնել և բացատրել. ամէն ոք կը զգայ արդէն: Եւ այս արագ տողերուն մէջ, նուիրուած մեծանուն սպարապետի յիշատակին, խօսք պիտի չըլլայ այն բաներուն վրայ՝ որոնք իր գերեզմանին մէջ իսկ մեռած են. փորձութիւն պիտի չունենամ, օրինակի համար, սրբելու այն կանանչ ժանգը՝ զոր ժամանակը կապած է իր սուրբին վրայ. ասկէ զատ սպարապետի սուրբ մը՝ վայելչապէս պատերազմի դաշտին վրայ կը լուսացուի և ոչ թէ թանգարանին մէջ: Կը մնայ ուրեմն իր գրեւոր՝ որու շողիւնը միթազնած է իր սուրբն թօթափած փայլակներուն մէջ: Եւ եթէ իր դարադարձը կը բերեմ միացնել Արովեանի յիշատակին հետ, այս է պատճառն՝ որ իր զբաղանքութիւնը, ան ալ արդէն բրածոյ, ունի զեռնօր մը՝ որ շատ հեռու խժաճայնութիւն յառաջ բերելէ, աւելի պայծառութիւն կուտայ փանաքեոցի բանաստեղծի համերգին: Արովեան առաջինն եղաւ որ արեւեկեան աշխարհաբարին համար կուտեցաւ, իսկ Սմբատ ընդհանուր աշխարհաբարին համար:

Արեւմտեան հայերու մէջ դեռ հագրահազ հանդարտած են հին ու նոր հայերէններու կոիւնները, Պատերազմէն վերջ՝ անոր արձանագրումը կու գայ. փնտռել պայքարին պատճառները, բացատրել խիզախ մարտիկներու ոգին և պսակել յաղթանակը գլուխ տանողները: Եւ իրականութիւնը կ'ուզէ որ Աշխարհաբարի պատմութիւնը իր դատին իբրեւ նախամարտիկ արձանագրէ Սմբատ Գունդատապը:

*

Լեզուն՝ զոր ստղծեցին մեր Ե. դարու հայերը, — հզօր շեշտով, բազմազան ձեւերով, շողշողուն զարդերով, լայնածաւալ տիրապետութեամբ, — չափազանց աստուածային էր՝ որպէս զի կարենար անբծօրէն ռամկէն լեզուն ըլլալ: Անոնք ժողովրդեան, ընտանեկան խօսուածքէն, զոր իրենք հասարակաց խօսք կը կոչէին, ծաղկաբաղ ընելով կազմեցին աղբիւ լեզուն, ինչպէս կը կոչեն դարձեալ իրենք, աւելցնելով անոր վրայ իրենց մտքի զանձները: Ամէնքը ձեռնհաս չէին այս ազնիւ լեզուն խօսիլ, անոր տիրել. ասոր համար պէտք էր գեղեցկագիտական նուրբ ճաշակ. յոյն իսկ ոչ ամէնքը անոնցմէ, որոնց սեփական էր այս լեզուն, նոյն աստիճան գիտեն զայն դարձնել. այնքան անձնական տաղանդը շատ է անոր մէջ. և ոմանք աւելի դիւրին եղած է գրեցելու մէջ ալ քիչ մը խօսիլ այնպէս, ինչպէս խօսած էին իրենց մայրերուն հետ: Այս գեղեցիկ լեզուն՝ բիւրեղացած Ս. Գրոց և ուրիշ ոչ նուազ հե-

1. Հասարակաց խօսք իր ժողովրդեան, ռամկէն լեզուն, և ազնիւ լեզուն՝ իր բարձր, զբաղանք լեզուն, բացատրութիւնները՝ զորձանաւած և առաջին անգամ Եւսեբիոսի Քրիստոսի թարգմանութեան մէջ, Մեսրոբեան զպոսիցի գործն՝ Հիւսիսուս անուան ստուգարանութիւնը ուղեկով ընել կը գրուի. և վերջի ինքն յազնիւ լեզուն Եզդիպատեոցի՝ Թադաւոր նշանակէ, և աստեան հովիւ է, և հովիւք և ըստ հասարակաց խանդավառն խոսքն, և ընդ միմեանց յօդեալ լինի ինկուտովս: (Ա. 226) Զարմանալի գուզադիպութեամբ մը վերջեր իտալացի մեծահուն հեղինակ մը՝ Տէ Ամիշի, գրքի մը անունը՝ յորում մագուր իտալեքներ կը բացատրէ

աւ կը շատագովէ, կոչեց Այդիա լեզուն (l'idioma gentile) իր աշնուականաց լեզուն, ինչ որ ուզած է նշանակել նաեւ մեր Ե. դարու Թարգմանիչը: Իրաւցեւ Քրիստիկոսի մէջ խօսքը Եզդիպատեոց լեզուն վրայ է. բայց Թարգմանիչն մէջ ալ կ'ենթադրէ գիտակցութիւնը թէ հայերէնի մէջ ալ անդադարձներ է այս զանազանութիւնը: Եւ իբրեւ ալ, իտերեանցի իր Գ. գրքի լաւաբանին մէջ կը գրէ. և որ ինչ առ մերով ժամանակաւ եղեալ . . . զբոցեցեցիք քեզ անսխալ . . . հասարակաց խօսիչք անգնեկով ընդ պատմութիւնս, օրպէս զի մի՞ ոք երեսեցի ի պերճարանութիւնս գրաւեալս:

դինակութիւն կազմող թարգմանութեանց մէջ, ազգային գրական լեզուն եղաւ:

Մինչդեռ ուրեմն Վրաստանի դարու լեզուն՝ իր փառքին ծայրը հասած կը կենար, անոր ստորոտէն կը վազէր ընտանեկան լեզուն ու տարիներու հետ ազգային լեզուն կը հեռանար: Նոյն իսկ Ե. դարու վերջերը, նոյն լեզուով մատենագրելու համար պէտք էին առանձինն ուսուցնաւորել զայն՝ ինչպէս հիմայ մենք: Այսինքն լեզուն ունենալ՝ այլ եւս անձնական տաղանդէն, կարողութենէն, ճաշակէն կախումն ունէր. մէկը ինչ աստիճան որ յաջողէր Վրաստանի դարու հեղինակներու ոգին ըմբռնել, իւրացնել, անոր նմանիլ, այն աստիճան ընտիր լեզու մը կ'ունենար: Եւ պէտք է խոստովանիլ որ յետագայ գրագետներուն մէջ ունեցանք քանի մը մեծ տաղանդներ, բայց և ոչ մէկն ազնիւ լեզուն ունի: Լեզուական տեսակէտով՝ կը պակսի իրենց ընտիր ընկերութիւն մը, միջավայր մը. իրենց լեզուն խառնուրդ մըն է. մէջը կան ազնիւ ձեւեր, հելլենաբան ձեւեր, այլազգի ձեւեր, բայց միակերպութիւնը բացակայ է: Այս բանս կրկին կերպով ֆնասակար եղած է, թէ իրենց տաղանդին, թէ իրենց ընկերութեան: Իրենց մտածութիւնները՝ ստէպ առողջ ու լուսաւոր, խեղճ ձեւ մ'ունին որ գրիւնք անհամակրելի կ'ընէ. հանճարեղ ու բարի մարդիկ, բայց որովհետեւ աղքատին ու անտղիզի զգեստ մը հագած են՝ բնական խորշում կ'ազդեն: Ասկէ զատ, չեն կրնար ընել բարեբար ազդեցութիւնը իրենց ընկերութեան վրայ, որ բան մը չի հասկնար: Այս անպատեհութիւնները պիտի հեռացնէին՝ եթէ յանձն առած ըլլային իրենց ժամանակի ժողովրդեան լեզուն գործածել, լեզուն զոր կը սովորէին իրենց մօր բերէն: Անշուք էր անշուշտ այս ընտանեկան խօսակցութեան տարերջը, բայց աշխատութիւնն և տաղանդը պիտի չուշանային զայն բարձրացնել, ազնուացնել, ինչպէս ըրին Վրաստանի դարու հեղինակները: Իսկ իրենք բոլորովին տարբեր կերպով կը վարուին անոր հետ:

Ընտանեկան լեզուն իրենց համար անարգ բան մըն է. չեն կրնար զայն յիշել, առանց անոր նուաստութիւնը երեսը զարնելու. գեղջուկ է, գոհիկ է. և երբեք չեն մտածեր որ իրենց մայրենի լեզուն է: Շնորհալի իր Ընդհանրական թուղթին մէջ կը գրէ. « Թշնամանելով և անարգելով զընկերսն զանազան և պէսպէս հայհոյութեամբ, որ խոս գեղջուկի քաղաքացի յիշողք անուանի, և ըստ զրոյց սովորութեան՝ անէծք և թշնամանք »: — Երբեք կացի կը գրէ « Ոչ վաղիւն, զոր ցանկիք յիշողք ասեն »: Ի՞նչ որ դեռ իրեն հայերէն ըլլալու իրաւունք չի տար, ոչ որ կը խոստովանի դեռ թէ այս գեղջուկը, այս գոհիկը իրենց լեզուն է: Բայց այս գոհիկը այս գեղջուկը լոնկեայն՝ զրաբարի հիմերը կը փորէ: Անիկայ կը սպրդի անոնց զրուածներուն մէջ իսկ՝ որ զինք կը նախատեն, կը վիժատառի արձանագրութեանց վրայ, կը խօսի ամբողջ պրբերու մէջ, բայց ոչ դեռ սրտեղծ, ուր թէնէն ընածին՝ բայց բոլի մահացուած է: Դերասէն Շնորհալի, Երեսէս Լամբրոնացի, Վարդան, Կիրակոս, Մատթէոս Ուռնայեցի, ամբողջ էջեր, ամբողջ աշխատութիւններ ունին նոյն լեզուով գրուած. բայց այս բանս ըրած են՝ որովհետեւ ստիպուած են, որովհետեւ զրաբարը ազէկ չէին գիտեր, որովհետեւ կ'ուզէին աւելի որոշ հասկըցուիլ, որովհետեւ պէտք էր ժողովրդեան օգտակար ըլլալ, որովհետեւ վերջապէս պէտք էր ընկերութիւնը զուարթացնել, — բայց կ'ուրանան միշտ որ անիկայ իրենց լեզուն ըլլայ: Իրացնէ Մխիթար Հերացի Ջերմանց միխրապոյրիւնը աշխարհաբար կը խմբագրէ, բայց զրաբար յառաջարանին մէջ չի մոռնար յիշելու թէ « Արարի զսաղջուկ և արձակ բարբառով, զի դիւրահաս լիցի ամենայն ընթերցողաց »: Իրացնէ Շապուհ Բագրատունի, — որուն թէ զրածը և թէ զայն գտնելու յոյսը կորսուած է, — իր Պատմութիւնը աշխարհաբար կը գրէ, Պայց Բովհան կաթողիկոս կը փութայ պարծիլ թէ Շապուհ « ոչ կարացեալ ըստ քերթողական հրահանգացն

համառօտարար ընձեռեւ ... գեղջուկ բռնիս
բաւական ըեզ տայ պատճառ տեղեկու-
թեան » : Վերջապէս Սմբատ կու գայ, և
այս գեղջուկ լեզուն՝ սպարապետ մը իրեն
պաշտպան կ'ունենայ :

*

Ձարմանալի է թէ ինչպէս պատերազ-
մներու այս մարդը՝ ըմբռնած է ամբողջ այն
պատճառները, — ինչ որ անցեալ դարուն
հազար անգամ թերթիքու մէջ պիտի շեշ-
տուէր, — որոնք կը խնդրէին զրարարէն
որ տիրելէ հրաժարի և աթոռը իր ժա-
ռանգին թողու : Եւ ինչ որ մեր զարման-
քը կ'ազդէ՝ ի՞նչ ալ մեծ արժանիքը անոր
մէջն է : Գրարարը իրեն համար հին լե-
զու մըն է, դժուարին, անհասկանալի, ուս-
կից ժողովուրդը բան մը չի հասկնար և օ-
գուտ չի քաղեր : Աշխարհարարը անկից
շատ հեռացեր է. այլ եւս առանձին լեզու
մըն է, ու համարձակ կը դաւանի մեր
լեզուն, զոր իրեն տալիսիւն՝ ընտանի կը
գտնէ, ու շատ ձեռնարկ : Գրարարի վրայ
այնպիսի շեշտով մը կը խօսի՝ որ իբր թէ
բոլորովին օտար լեզու մ'ըլլար, ինչպէս
պարսկերէնը կամ յունարէնը. բայց թո-
ղունը որ ինք խօսի, Մխիթար Գօշի դա-
տաստանագրոց թարգմանութեան յառա-
ջարանին մէջ. « Էս Սմբատ » անարժան
և մեղաւոր ծառայս Աստուծոյ, որդի կոս-
տանդեայ թագաւորին Հայոց Հեթմոյ, բա-
զում աշխատանքը աշխատեցայ ի դատաս-
տանագիրս ծերացեալ մտօք — վասն զի
այլակերպած էր և հեռացած ի հին հայ
բառէն ի նորոյս՝ հայնց որ իսկի չէին
ի հասկնալ, և ոչ յօկտեւ գայր. — և ես
բազում աշխատութեամբ փոխեցի զսա ի

հին և ի դժուարութեամբ և յանհասկանալի գրոց
ի մեր ձեռնարկս և ի տալիսիւնս յառա-
յի թրականութեանս Հայոց Զմիթ՝ » : Այս
1265 թուականը պէտք չէ՝ որ նշանաւոր
մնայ Աշխարհարարի պատմութեան մէջ :

Մխիթար Գօշի Դատաստանագրէն
վերջ, անիկայ կը թարգմանէ Մատթէոս
Ուռհայեցւոյ Ժամանակագրութիւնը և Ան-
տիոքի Անսիգները, առաջինը զրարարէն,
երկրորդը գաղղիերէնէ՝ որ իրեն անծանօթ
չէր : Ու թերեւս մտածեր է ինչպէս Գաղ-
ղիացիք ձգեցին լատիններէն՝ իրենց լե-
զուն գործածելու համար, նոյնը մենք ալ
կրնանք ընել : Այլ եւս ուղղութիւնը գտած
է. նոր լեզուով զրականութիւն մը կը
կազմէ, զոր աշուղները շուտով տաղաչա-
փութեան միակ լեզուն պիտի դարձնեն :

Վերջ Սմբատ կ'ըսէր՝ թէ « Բազում աշ-
խատանքը աշխատեցայ ի Դատաստանա-
գիրքս՝ ծերացեալ մտօք » : Վերջի երկու
բառերը կ'ուզեն ըսել ձեռք իմաստեղայն :
Միտք բուն՝ հոս նոյն նշանակութիւնն
ունի՝ ինչ որ պահած է դեռ Ռուսահայոց
ողով : Եւ ասիկայ կը բացատրէ Սմբատի
նորոգութեան բոլոր ոգին :

Նոր լեզու մը խօսիլ՝ միայն նոր բա-
ռեր ու քերականական ձեւեր գործածել
չի նշանակեր, աւելի բարձր իմաստ մ'ունի :
Այն ատեն միայն մարդս բուն պէտքը կը
զգայ նոր լեզու մը հնարելու, երբ ներսը
ոգի մ'ունի՝ զոր հին բառերով չի կրնար
բացատրել : Նոր ոգին է՝ որ նոր լեզու կը
պահանջէ : Բառերուն հետ՝ ոգին ու ի-
մաստն ալ կը ծերանան, ծիսական բա-
ներ կը դառնան, որոնք ձայները ականջ-
ներու կը բախին՝ բայց ոչ սրտերու : Եւ
երբ ազգ մը կը յաջողի վերջապէս հին

1. Էջ 13, ըստ հրատարակութեան (1905, Վենե-
տիկ) Յ. Քարաոփի — Գերմանացի այս հմուտ հայա-
գետը, անցեալ տարի լաւագոյն յիշատակարանը կանգ-
նեց Սմբատին, հրատարակելով անոր Դատաստանա-
գիրքը. իր տեսակէն մէջ կատարելաւ զործ մը : Ներա-
ծութեան մէջ հայ օրինագրքին պատմական զարգացու-
մէ կ'ընէ. յետոյ կու գայ բուն գործը : Քառասնէլ էջին
իր ատաղջն սին դրած է Սմբատի քնագիրը. դիմա-

ցը՝ իբր երկրորդ սին՝ գերմաներէն թարգմանութիւ-
նը, ասոնց տակ՝ առանց սին բաժնելու՝ ձեռագիրնե-
րու տարբերութիւնը, ամենէն վար Մխիթար Գօշի
քնագիրը ոսկից թարգմանած է Սմբատ : Եւ այս բո-
ւրը լուսաբանուած մեկնութիւններով, անգլիական
ներսով, ընթերցուածներու նոր ու սքանկող սրբաբու-
թիւններով, ըստ իմաստին՝ հիստորիական ուղղու-
թիւններով :

լեզուի մը խորիւր վրայէն ձգել, ոգին ալ կը նորոգուի, կ'երիտասարդանայ: Սմբատ լեզուին հետ նորոգեց արդարութեան սկզբունքները: Իր գլխաւոր աշխատութիւններն արդէն օրէնսգիտութեան շուրջը կը զառնան: Թէեւ սպարապետ՝ շատ հակառակութիւններ կրեց՝ մինչեւ որ յաջողեցաւ օրինաց գրեքը աշխարհաբար թարգմանել և ժողովրդեան ձեռքը դնել: Անսիզներու յառաջարկներն մէջ նշանակած է իր պրպտելու փափաքը, թարգմանութիւնը ճշդելու փոյլը, և հալածանքները՝ զորս կրած է թարգմանելուն և աշխարհաբար թարգմանելուն համար:

«... Սկզբն առնմբ ... քիբ արկանել զսոյսութիւնք և զԱնիգն զպարտութեան մարաքաղաքին Անիոքայ ... զորս խնդրեցի ես Սմբատ ... ք մեծազարմ իշխանաց իշխանն և յարեան մերձաւորն մեզայ ի Սիր Սիրուն յԱնաթոյ Գունդուտապէն: Եւ ինքն ունէր զոր ի բրինձ Փլեմդին ժամանակն Սիր փեր Տ'Լաւնդեին և Սիր Թուամա Մարաջախան և այլ ի մաստուն և գիտուն իշխանայքն Անաթոյ էին զբով հաստառն: Եւ հանգուցեալն ի փրկախոս՝ Սիր Մանսէլ Գունդուտապէն իր հայրն էր առել ի նացմէ՝ և իր որդւոյն Սիր Սիրունին պարգեւել, և ինք վասն իմ սիրոյս և հուսախ՝ ինձ պարգեւեաց, և ես աշխատեցայ և փոխեցի ի հայ լեզուս: Եւ արդ, վասն ի սովորութեամբ այն Անիպոյն կու գնայր ազգս մեր և զարպաստ Հայոց, և սղալունն ինչ կու զայր մեզ վասն սովորութեան և վտանգութիւնք ողոց, և պղերգանք ինչ տեան հարցանելոյ անդ զմեծամեծ դատաստանն, և ես ուսգին տեղմամբ և բազում աշխատութեամբ գտի զայս և հալեցայ ի փոխելն, և եթէ փոխեցի ես՝ յուզարկեցի դարձեալ ի յԱնաթոյ դարպասն, որ գիւմընդիթմեցին և հաստասեցին իրենց ձեռագրերոյն և վկայութեամբն ու ստոյգ և ըզորդ բան բանի: Եւ արդ, որ կամի հրաքսութեամբ ուզող զԱնիոյս և զիրաւունքս, նայ այս և ըզորդ Անիգն Անաթոյ:»

Այսպէս սպարապետի աննկուն կամքով, որով այնքան անգամ թշնամի բանակներու դէմ դրած էր, Սմբատ կը յաղթէ հաւկառակորդներուն ալ. աշխարհաբարն այլ եւս ազգին լեզուն կը հռչակէ, ու կը հիմնէ անոր զբաղանդութիւնը: Ինքը առաջինը կ'ըլլայ՝ որ գաղափարը կ'ունենայ զրաբար գրեքը աշխարհաբար թարգմանելու: Իր լեզուն՝ որ մեր հիմակուան աշխարհաբարին հին ձեւը կրնայ համարուիլ, ինչպէս նաեւ իրեն զարակից և արուեստա-

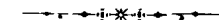
կից ժուանվիլ ժամանակագրի լեզուն՝ արդի գաղղիերէնի հին ձեւը կը նկատուի, զեռ քիչ մը անհարթ ու անյարգ է. այնուհանդերձ մեր հիմակուան աշխարհաբար ականջներուն ախորժելի ու ընտանի կը հնչէ: Հոս տեղը չէ այս մասին վրայ խօսելու. միայն հաշակ մը տալու համար կ'ընդդիմադրիմ օրէնք մը զրաբար և անոր աշխարհաբար թարգմանութիւնը Սմբատէն:

Եւ եթէ շինեցես տուն նորաշէն, արտացես պսակ շուրջ զտանեօքն, և մի սպանուցի գործեացես ի տան քում, զի մի անկանիքի՝ որ անկանելոցն իցէ ի նմանէ:

Այս հրամայէ օրէնքս՝ որ մի նոր տուն շինէ, նա բուրբ ցընեցի պսակ դնէ, որ մարդ ընդ տան երջն ի վայր շինին ի ու մեռնի, թէ չէ՝ արեան տէր է, և զամէն գինքն վհարէ:

Այս անշուք լեզուն, զոր Սմբատ սկսաւ, այսօր ամէն տեսակ մտածութիւն իր պատշաճ ձեւով կրնայ քացաորել: Կ'երեւի թէ երկայն ատեն պիտի տրիէ ազգին վրայ, և պիտի կրթի ու զուարճացնէ զանիկայ: Սիրուն հարուստ գրականութիւն մ'ունի, և աւելին կը յուսացնէ իր ապագան՝ որ մեծ կը խոստանայ ըլլալ: Եւ պէտք է յուսալ որ իր փառաւոր պատմութիւնը՝ պիտի չմոռնայ իր դատին նախամարտիկ նշանակելու Սմբատ Գունդուտապէր:

Հ. Ն. ԱՆԻՊԻՆԵԱՆ

ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՓԱՒՍՏՈՍ ԲՈՒՋԱՆԴԱՅՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

Փաստոսի սխալ ըմթընցումները ժողովածոյը կազմելիս, յիշում էի Սաղմոսի մի խօսքը. «Այս ծով մեծ և անդորր և ի սմա եմ ... սխալմանք բաղումը»:

Գիտնականները խնայել են բազմաթիւ վրեպակները, համարելով մրանց՝ հեղինակի կամ մայրականութիւններ. այն ինչ մրանք իսկապէս՝ ընդդիմակողմերի տգիտութեամբ շմորիլ են դուրս եկել:

Վարդուց պատրաստել էի իմ ուղղագրու-